

دایرة المعارف طب سنتی

(گیاهان دارویی)

جلد چهارم

K - L - M - N - O

تألیف و تدوین
دکتر ابوالقاسم سلطانی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل

اندیشه اور

۱۳۹۱

سرشناسه	سلطانی، ابوالقاسم
عنوان و نام پدیدآور	دایرةالمعارف طب سنتی (گیاهان دارویی)/ مولف ابوالقاسم سلطانی؛ [برای] دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
مشخصات نشر	تهران: اندیشه آور؛ ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	ج.؛ جدول.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۸۶۸۲-۳۳-۵ : ۲. ج. ۱۹۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	فبا
رأیت	بشیت جلد به انگلیسی: A. Soltani, Encyclopedia of traditional medicine medicinal plants.
یادداشت	ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۱) (فبا).
یادداشت	ناشر جلد چهارم: اندیشه آور؛ ۱۳۹۱.
منفردات	ج. ۱-۸-۰ B.
موضوع	گیاهان دارویی -- دایرةالمعارفها
موضوع	پزشکی سنتی
شماره افزوده	دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
ردیفی کنگره	۱۳۸۳ ۷۲۳۲/س/RS۱۶۴
رده بندی	۶۱۵/۳۳۰۳
شماره کتبسنجی	۸۳۲-۱۷۷۶۹

کتابخانه ملی ایران

دایرةالمعارف طب سنتی (گیاهان دارویی)

جلد چهارم

تحقیق و نگارش: دکتر ابوالقاسم سلطانی

ناشر: انتشارات اندیشه آور

طراح نرم افزار: مهندس پروین شمس

برود اطلاعات و بازنگری: بهاره زنگباری کوهی

شمارگان و نوبت چاپ: ۱۰۰۰ نسخه، اول ۱۳۹۱

بها: ۱۹۰۰۰ تومان

شابک: ۵-۳۳-۸۶۸۲-۹۶۴-۹۷۸

دفتر مرکزی: تهران، کهریز شمالی، نرسیده به بلوار کشاورز، خیابان قدر، پلاک ۱۶. واحد یک، طب سنتی (گیاهان دارویی) آور
تلفن: ۵۷۹-۶۶۵۷۰ همراه: ۰۹۱۲۱۵۰۷۵۷۸

این کار حاصل طرح کد ۵۵ موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل با عنوان دایرةالمعارف طب سنتی (گیاهان دارویی) می باشد
که مجری آن آقای دکتر ابوالقاسم سلطانی بوده اند و در تاریخ ۸۵/۷/۱۷ توسط شورای علمی موسسه به تصویب رسیده است
کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به موسسه مطالعات پزشکی، طب اسلامی و مکمل می باشد.

پیش گفتار

در چند سال اخیر، بخصوص پس از تأسیس مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل که گام‌ها اساسی برای دستیابی به میراث عظیم علمی و تجربی طب سنتی و پزشکی نیاکان برداشته شد و آموزش رسم طب سنتی و داروسازی در مقطع تحصیلی Ph.D به بار نشست، نیاز به منابع فاخر، متقن، ژرف و سرشار اطلاعات مربوط به گیاهان دارویی بر پایه آثار پیشینیان و یافته‌های دانش روز بیش از هر زمان، محسوس گردید. رویژه آنکه به یاری پروردگار تقریباً در اکثر دانشگاه‌های کشور رویکرد جدیدی به عرصه شناخت و کاربرد گیاهان دارویی به سمت سلامت، پژوهشگران و دانشجویان به منصه ظهور رسید و تلاش‌های افزونتری با انگیز تولید علم، خودکفائی علمی، نوآوری و نوآفرینی در این زمینه سامان یافت.

مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل در راستای اهداف و وظائف قانونی خود از چندی پیش ک نشر دایره المعارف طب سنتی گیاهان دارویی و واژه نامه گیاهی را که یک نمونه استثنائی و ماندگار و محصول سالها کوشش علمی و تحقیقاتی یکی از استادان ارزان و ژرفنگر است، آغاز نمود و اینک به یاری خداوند حکیم بی همتا، پنجمین بخش از این گنجینه علمی را به طالبان علم و پژوهندگان طب سنتی و دیگر شاخه‌های علوم پزشکی و داروسازی و نیز گیاه شناسی و علوم دیگر عرضه می نماید.

کاری که استاد گرانقدر جناب آقای دکتر ابوالقاسم طغانی که خدمت یادگار و سلاله چند نسل از دانشمندان فرهیخته و پزشکان صاحب تألیف می باشند، انجام داده اند که به لحاظ برداشتن اطلاعات موجود در میراث پزشکی ایرانی و ملل دیگر و نیز آخرین رهاوردهای دانش پویای زمان یگانه و مثال زدنی است. وجود مجموعه ای از نام های فارسی، عربی، ترکی، یونانی، سریانی، سانسکریتی، پهلوی و امیتایی و بعضاً ریشه یابی نامها و دگرگونیهای آنها در طول زمان یا در انتقال به سرزمین های دیگر، این اثر را کاملاً ممتاز ساخته و امید می رود که در آتیۀ نزدیک با نشر مجلد ششم آن، این گنج شایگان تکمیل، و خدمتی در حوزۀ و شایسته به میهن اسلامی شکل گیرد.

مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی،

طب اسلامی و مکمل

با سپاس از ایزد یکتا که ادامه توفیق خدمت را به این بنده حقیر عنایت فرمود تا بتوانم چهارمین مجلد از دایره المعارف طب سنتی (گیاهان دارویی) را به پیشگاه علاقمندان فرهنگ غنی این کشور باستانی، پژوهشگران، پزشکان، داروسازان و دانشجویان عزیز تقدیم نمایم.

شرح گیاهان در مجله‌های این دایره المعارف ذیل نام علمی آنها و به ترتیب حروف در جلد اول از Abelmocho (کد ۱) تا Buxus sempervirens (کد ۱۰۶۴)، جلد دوم از Cacalia verbascifolia (کد ۱۰۶۵) تا Dryopteris filix-mas (کد ۲۱۶۹)، جلد سوم از Ebenus (کد ۲۱۷۰) تا Justica paniculata (کد ۲۹۱۱) و در این جلد از Kalamia latifolia (کد ۲۹۱۳) تا Oxycoccus palustris (کد ۳۶۷۶) آمده است.

در این جلد از تعداد ۷۶۳ (۲۹۱۳-۳۶۷۶) نام علمی ۲۷۹ نام علمی اصلی و ۴۸۴ سینونیم ها یا اسامی مترادف هستند که در این نامه به نام علمی اصلی ارجاع داده شده است و در واژه نامه ذیل نام علمی اصلی اسامی مترادف آمده است.

۲۷۹ گیاه که شرح کامل آنها در این جلد آمده است به صورت زیر قابل تفکیک می‌باشند.

الف: گیاهان مربوط به طب سنتی

۹۵	۱- مندرج در کتاب دیاسکوریدوس
۴۹	۲- اضافه شده به کتاب پزشکان رومی
۱۴۴	تعداد گیاهان طب سنتی این جلد

ب: گیاهان دارویی مفید ایران

ج: گیاهان پرورشی مفید

د: گیاهان خارجی

جمع

۴۳
۱۶
۷۶
۱۳۵

بررسی گیاهان مندرج در کتاب دیاسکوریدوس:

مطالب کتاب دیاسکوریدوس در حقیقت چکیده اطلاعات دنیای شناخته شده آن زمان دربار محل رویش و خواص درمانی گیاهان دارویی می‌باشد چه علوم نیز مانند کالا از منطقه ای به منطقه دیگر انتقال یافته است. دیوسکورید ضمن توصیف گیاهان مختلف، محل رویش و کاربرد محلی آنها را ذکر می‌نماید همچنین از نسخه های قدیمی نیز استفاده نموده است به عنوان مثال دیوسکورید گوید:

به نسخه ای قدیمی برخورد نموده ام که در آن آمده بود میوه آس در سوزش مثانه و سرفه سودمند است شکم را بند می آورد و اسهال صفراوی و هموپتیزی را قطع و مو را تقویت می‌نماید (به نقل رازی در الحاوی چاپ حیدرآباد دکن ج ۲۰ ص ۱۸). همچنین دیوسکورید می نویسد: Makir (مغرب آن ماقیر) را اهل شام دارکیسه و برخی بسباسه می‌نامند و از آنجا به یونان و روم می‌آورند (دیاسکوریدوس ص ۸۸ نک: کد ۳۴۷۷) و اوروبنتی را اهل قبرس برسینی می‌نامند (دیاسکوریدوس ص ۲۰۵، نک: کد ۳۶۵۵) و

"درابی" را در قبادوقیا (Capadocia) ناحیه‌ای در بخش شرقی آسیای صغیر که جزو ایران بوده و در اوایل قرن سوم میلادی استقلال یافته است) با گیاه جو می‌پزند و میوه آن را پس از خشک شدن به جای فلفل در ادویه بکار می‌برند (دیاسقوریدوس ص ۳۱۳، نک: کد ۳۰۳۰). لیکسطیقون (کاشم) در بلادلیفوریا (Ligurio یا انطالیا شهری در ترکیه فعلی) می‌روید (دیاسقوریدوس ص ۲۶۲، تگ: کد ۳۰۴۲).

فاناقس ایرقلیون (جاوشیر) در لیبی و مقدونیه می‌روید (دیاسقوریدوس ص ۲۶۱، نک: کد ۳۵۹۷). لوطوسی که در مصر رویش دارد مردم مصر دانه های آن را خشک کرده و از آن نان می‌پزند، خام و پخته ریشه آن را که شبیه زردک است می‌خورند (دیاسقوریدوس ص ۲۵۱، نک: کد ۳۵۵۱) و

مارتین که براساس مطالعه و بررسی ۹۵ گیاه مندرج در کتاب دیاسقوریدوس که نام علمی آنها با حروف O, N, M, L شروع می‌شود منظم شده نقش کشورهای مختلف را در پی ریزی فن فیتوتراپی تا نیمه دوم قرن اول میلادی را نشان می‌دهد:

تعداد گیاهان که بررسی شده و خواص درمانی آنها توسط اروپائیان به ویژه یونانی ها، ۲۲

رومی ها و اسپانیولی انجام شده

۴۸

حاصل تجربیات ایران و اروپا

۳

با بهره گیری از تجربیات مثل بابونی: اکدی، آشوری، بابلی، ایران هخامنش و مصر

۱۶

گردآوری اطلاعات از آفریقا آسیای صغیر، یبستان، سوریه و شام

۴

گردآوری اطلاعات از ایران

۲

گردآوری اطلاعات از ایران و هند

۹۵

جمع

پزشکان سنتی بعدی نه فقط این رقم را به ۱۴۴ افزایش داده اند بلکه با تجربیات و تحقیقات خود خواص و موارد مصرف درمانی بیشتری را برای گیاهان مندرج در کتاب دیاسقوریدوس ذکر نموده اند. به عنوان مثال:

در مورد بشنین دیوسکورید فقط می نویسد مردم مصر دانه های آن را کوبیده و از آن نان تهیه می‌نمایند و ریشه آن را خام و پخته می‌خورند ولی پزشکان ایران نظیر عقیلی براساس طبیعت آن را سرد و در اول سوم تر دانسته و آن را در موارد جنون، سردرد ناشی از گرمی، میگرن، دانه های بدن، موثر و دانه ها را تحلیل برنده آماس ها و سودمند در بواسیر دانسته است (دیاسقوریدوس ص ۴-۲۵، مخزن الادویه ۱۴۱، تگ: کد ۳۵۵۰).

همچنین پزشکان سنتی برخی از نظریات دیوسکورید را مردود دانسته و در برخی موارد خلاصه آن را ذکر می‌نمایند به عنوان مثال:

دیوسکورید گوید: با دروج نفاخ و دیر هضم است و جالینوس گوید که آن نفاخ دیر هضم و برای معده زیان دارد، هروی گوید برای معده و قلب خوب است و عقیلی خراسانی گوید که آن ضد نفخ، تحلیل برنده طعام، مقوی قلب و تقویت کننده دهانه معده است (دیاسقوریدوس ۲۰۵، الحاوی ۱۶۷-۱۶۷، ابنیه ۴۹، مخزن ۱۲۵، نک: کد ۳۵۵۱).

دیوسکورید گوید: مخلوط شیلیم، آرد جو، مر، زعفران و کندر برای آبستنی خوب است. ابن سینا در این مورد تردید دارد و انصاری برخلاف گفتار دیوسکورید آن را زیان آور دانسته است (دیاسکوریدوس ۱۸۰، قانون عب ۴۳۴، اختیارات ۲۶۲، نک: کد ۳۱۱۴).

دیوسکورید گوید: باریلومانن در آماس طحال، انتصاب النفس (تنگ نفس ارتوپنه) سودمند است. پزشکان ایرانی میوه آن را سمی دانسته و به جای میوه دانه را بکار برده اند (دیاسکوریدوس ۳۱۵۰، نک: کد: ۳۱۱۹).

دیوسکورید گوید: ساطوریان (حصى الثعلب) مانند سقنقور تحریک کننده شهوت جنسی است و اگر انسان آن را بدست بگیرد باعث نعوظ می شود و با شراب اثر تحریک کنندگی آن بیشتر می شود. صاحب مخزن می نویسد در این مورد مبالغه شده است (دیاسکوریدوس ۲۹۶، مخزن ۲۵۲، نک: کد: ۳۶۱۰). ابن سینا اشتباه کتاب دیاسکوریدوس را در مورد گیاه آذربو ذکر می نماید (دیاسکوریدوس ص ۲۸۴، قانون عب ۳۹۷، نک: کد: ۳۱۲۰).

ب- گیاهان دارویی مفید ایران (لب عوام و عطاری ها):

گیاهان مفید بسیاری در ایران وجود دارد که در طب سنتی و نیز اهالی از آنها در امر درمان استفاده می نمایند و بعضی توسط عطاری ها عرضه می شوند و منابع تحقیقاتی مهمی برای محققین کشور می باشد. بعضی از آنها بخش های تاج مورد مصرف درمانی دارند مانند دم شیر قلبی *Leonorus cardia* که در اروپا، هند و آمریکا (کد ۲۰۲۵) *Lethospermum officinale* در اروپا و *Oenanthe aquatic* در اروپا، آمریکا، استرالیا. این گیاهان می توانند در صنایع داروسازی گیاهی مورد استفاده قرار گیرند. محققین و علاقمندان به گیاهان دارویی باید از این گیاهان آگاه گردند و زیر مراجعه نمایند:

۲۹۲۶، ۲۹۳۲، ۲۹۴۳، ۲۹۴۵، ۲۹۴۶، ۲۹۴۹، ۲۹۵۰، ۲۹۶۰، ۲۹۸۴، ۲۹۹۴، ۳۰۲۵، ۳۰۳۳، ۳۰۴۱، ۳۰۵۵، ۳۰۷۴، ۳۰۷۵، ۳۰۸۲، ۳۰۹۴، ۳۰۹۶، ۳۱۲۶، ۳۱۲۸، ۳۱۵۷، ۳۱۶۷، ۳۱۸۴، ۳۲۲۲، ۳۲۷۱، ۳۲۷۹، ۳۲۸۸، ۳۳۴۶، ۳۳۶۸، ۳۴۱۹، ۳۴۵۶، ۳۴۶۹، ۳۴۷۲، ۳۵۲۲، ۳۵۲۶، ۳۵۳۴، ۳۵۵۱، ۳۵۶۱، ۳۵۷۷، ۳۵۹۰، ۳۶۳۳ و ۳۶۴۲.

ج- گیاهان پرورشی مفید:

این گیاهان از خارج به ایران وارد و پرورش داده شده اند به کدهای نام زیر مراجعه نمایند: ۲۹۳۹، ۲۹۵۹، ۲۹۹۲، ۳۰۸۱، ۳۰۸۶، ۳۰۸۹، ۳۰۹۱، ۳۱۰۶، ۳۱۷۱، ۳۱۸۸، ۳۲۰۶، ۳۲۳۰، ۳۲۵۰، ۳۲۷۰، ۳۳۷۰ و ۳۴۱۱.

د- گیاهان دارویی خارجی:

این گیاهان در ایران رویش ندارند و در کتب قدیم نامی از آنها برده نشده است و در کشورهای مختلف مانند چین، ژاپن، آمریکا، هند و منچوری در امر درمان بکار می روند نک کدهای:

۲۹۱۳، ۲۹۱۶، ۲۹۱۹، ۲۹۲۱، ۲۹۲۳، ۲۹۲۹، ۲۹۷۱، ۲۹۸۰، ۳۰۱۱، ۳۰۲۴، ۳۰۶۰، ۳۰۶۱، ۳۰۶۳، ۳۱۰۷، ۳۱۰۸، ۳۱۱۸، ۳۱۲۱، ۳۱۲۲، ۳۱۳۱، ۳۱۴۵، ۳۱۵۴، ۳۱۷۲، ۳۱۷۵، ۳۱۸۰، ۳۱۹۴، ۳۱۹۵، ۳۱۹۶، ۳۱۹۸.

۳۲۱۶، ۳۲۵۴، ۳۲۶۰، ۳۲۶۸، ۳۲۸۵، ۳۲۸۹، ۳۲۹۷، ۳۳۲۸، ۳۳۳۲، ۳۳۳۳، ۳۳۴۶، ۳۳۴۷، ۳۳۴۹، ۳۳۶۲، ۳۳۶۷، ۳۳۸۴، ۳۳۸۷، ۳۳۸۹، ۳۵۰۳، ۳۵۳۷، ۳۵۵۹، ۳۵۶۱، ۳۵۹۱، ۳۶۰۱، ۳۶۰۲، ۳۶۴۹، ۳۶۶۰، ۳۶۷۳.

اضافات، کسری ها و اغلاط چاپی کتب قدیم و اصلاح آنها:

با مقابله مطالب چاپ های گوناگون از یک کتاب و یا با نسخ خطی و یا با کتب دیگر اختلافات، کسری ها و نقائص زیادی به چشم می خورد که نسبت به اصلاح آنها در این جلد اقدام شده است به عنوان مثال کتاب اختصار طب بدیهی ناشر شرکت داروئی پخش رازی فاقد عناوین و مطالب از کمافیطوس تا کوشاد است که شامل کمافیطوس، کماذریوس، کمون، کندش، کنگرزد، کمون جبلی، کمون بری و ارجاعات کمون حبشی، کمون ارمنی، کمکام کمون اسود و کوالف می باشد که در سایر مجلدات آمده و یا خواهد آمد در این جلد حزنیل و کمون را از نسخه اختیارات خطی کتابخانه شخصی وارد شده است.

پاره ای از اغلاط چاپی که فرم اصلاح شده آن در این جلد در جدول زیر نشان داده شده است:

نام کتاب	غلط	نام کتاب	صحیح
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۱۰۱	بوما	الحاوی به نقل از دیسقوریدوس	قوبا
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۱۷	مخبز	مخزن ۱۱۸ به نقل از دیسقوریدوس	ورق
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۶۱	زبیب	حاوی ج ۲۰ ص ۲۴ جامع مفردات ج ۱ ص ۱۵۵	زیت
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۰۵	اطلیون	حاوی ج ۲۰ ص ۲۱۹ به نقل از دیسقوریدوس	هلیون
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۸۱	شدا	اصلاح از تحشیه	شری
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۸۵	مینجج		میختج
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۵۵	دیدان	سایر منابع	کری
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۶۷	صدع	حاوی ج ۲۶۰ ص ۱۷۰ جامع مفردات ج ۱ ص ۱۷۰ به نقل از دیسقوریدوس	صرع
دیاسقوریدوس م-۳ ص ۱۸۰	مالقراطس	سایر منابع	ماء القراطن
الحاوی ج ۲۱ و قانون عب به نقل از دیسقوریدوس	درد مthane	دیاسقوریدوس ص ۱۷۰ مفردات به نقل از دیسقوریدوس	درد دندان
قانون عب، بیروت ۴۴۸	نوت المر	قانون چاپ سنگی تهران	نوت المر
قانون عب، دارصادر ۳۴۳	کلس (مصحف کز)	قانون چاپ سنگی تهران ۲۰۰	کز
جامع مفردات ج ۱ ص ۶۱-۶۲	بواسیر	دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۹۵	نواصیر (فیسفول)
جامع مفردات ج ۱ ص ۷۴-۷۵	ترجان	سایر منابع، نسخه خطی	ترنجان
جامع مفردات ج ۱ ص ۷۴-۷۵	مالسونان	دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۸۷	مالسوفان
جامع مفردات ج ۴ ص ۷۵ به نقل	مقل	قانون چاپ سنگی تهران ۲۰۰	مغات

از ابن سینا	هندی	دارصادر بیروت، بولاق ۲۴۲	هندی
جامع مفردات، ج ۱ ص ۸۲	سقلیون	دیاسقوریدوس م-۴ ص ۲۰۵	سطنینون
جامع مفردات ج ۱ ص ۸۲	قلوماین	دیاسقوریدوس م-۴ ص ۲۰۵	قلومانن
اختیارات بدیعی، چاپ اول، ناشر شرکت داروئی - بخش رازی ۱۸۹، ۲۳۴۱	قسیت	نسخه خطی کتابخانه شخصی	قت
شرکت داروئی بخش رازی ۱۸۹ و ۲۲۴	علف	نسخه خطی کتابخانه شخصی	علفا
شرکت داروئی ص ۲۴۱	قرومانا	نسخه خطی کتابخانه شخصی	قردمانا
شرکت داروئی ص ۱۸۵	رخینه	نسخه خطی کتابخانه شخصی	رجینه
شرکت داروئی ص ۴۵	لقیطیقون	دیاسقوریدوس م-۳ ص ۲۶۲	لیغسطیقون
شرکت داروئی ص ۲۶۱	سالیوس	اختیارات نسخه خطی	سسالیوس
شرکت داروئی ص ۴۵	کذر	اختیارات نسخه خطی	گزر
شرکت داروئی ص ۲۶۱	به وزن آن و ربع وزن آن زیره سفید	مخزن ۴۶۶-۴۶۷	معادل ۱/۴ وزن آن زیره سفید
شرکت داروئی ص ۴۱۹	دیاسقوریدوس	اختیارات نسخه خطی	اریپاسیوس
مخزن الادویه ص ۵۲ سطر ۲۸	ضماد آن کنند		ضماد آن مانع انتشار
مخزن الادویه ص ۵۲۳-۵۲۴	ورم نسیان	تحفه ۲۴۲، تذکره ۲۹۲	ورم الانثین، ورم انثیان

توجه:

در قانون چاپ دارصادر بیروت صفحه ۴۵۴ تداخل و جابجائی زیادی در مورد الب مربوط به حسی الثعلب و حسی الکلب وجود دارد که در موضع خود در این جلد از قانون چاپ سنگی تهران اصلاح شده است.

اشتباهات مؤلفین، محققین و مترجمین:

*- اصطفی در برگردان کتاب دیاسقوریدوس *Kolokuntha edodimos* را به *Colokuntha edodimos* برگردان نموده و معادل آن را قرع آورده است. در تفسیر کتاب دیاسقوریدوس اشتباه نام علمی آن *Cucurbita lagenaria L.* (مترادف با *Lagenaria vulgaris ser*) آمده که نام علمی کد و غلیانی یا صراحی است.

منظور از قرع نزد دیوسکورید و پزشکان قرون اولیه هجری *Cucurbita maxima* است همچنین منظور از یقطین در آیه شریفه "و انبتنا علیه شجره من یقطین": اسم عام گیاهان خزنده مانند خیار و کدو می باشد (دیاسقوریدوس م-۲ ص ۲۰۲، مراجعه شود به کد ۲۹۳۷).

*- در تفسیر کتاب دیاسقوریدوس نام علمی افیمیلیس (معرب Epimelis یونانی) به غلط Pyrus germanica L. ذکر شده که نام علمی کنوس طبری یا ازگیل می‌باشد و دیوسکورید آن را نمی‌شناخته است. نام علمی افیمیلیس Mespilus picnoloba C. Koch می‌باشد که در طب سنتی به غباریه معروف بوده است (دیاسقوریدوس ص ۱۱۳، نک کد ۳۲۷۸ همچنین جدول کد ۳۲۷۶ درباره انواع زعرور از نظر طب سنتی).

*- اصططن در ترجمه عربی کتاب دیاسقوریدوس Ixos را به اکسوس معرب و معادل عربی آن را دبق ذکر نموده است.

درباره نام علمی دبق محققین دچار سردرگمی شده اند مایرهوف در شرح اسماء نام علمی آن را به اشتباه Viscum album و عیسی بک در تفسیر کتاب دیاسقوریدوس Loranthus europaeus و همو در معجم الاسماء این دو نام را به صورت سینونیم آورده و با بنتومه، حزقطان، دبق، عنم، کشمش کولی نیز به صورت اشتباه آورده است در صورتی که اسامی علمی مربوط به دو گیاه مختلف و اسامی عربی و فارسی مربوط به یک گیاه نامبرده ذیل است:

۱- دبق: Loranthus europaeus (نک کد ۳۱۲۴)

۲- بنتومه یا خرقطان: Loranthus curviflorus (نک کد ۳۱۲۳)

۳- کشمش کولی یا کشمش کولیا: زبیب الجبل، میویج Delphinium staphysagrium (دیاسقوریدوس ص ۳۵۸، نک کد ۲۰۴۶ جلد دوم همین مجموعه)

۴- عنم (دارواش) Viscum album

(شرح اسماء ۸۹، تفسیر دیاسقوریدوس جلد الثالث ص ۱۴، معجم الاسماء و النبات ۱۱۱)

*- فودنج یا فودنج جبلی - این نام به گیاهان را اشاره داده شده است از جمله به چندین گیاه از جنس Origanum. حکیم مومن فودنج جبلی را مشکطرامشیع دانسته است صاحب مخزن می نویسد مشکطرامشیع Origanum dictamnus نوعی پونه جبلی است خلاصه منظور از فودنج جبلی در طب سنتی طبق مستندات ارائه شده Nepeta cataria L. می‌باشد (نک کد ۳۵۲۱).

*- در ترجمه کتاب دیاسقوریدوس به اسپانیولی Leickenos به اشتباه نام علمی Leickenos یونانی که اصططن آن را به لیخن معرب نموده است Marchantia polymorpha L. ذکر نموده است (دیاسقوریدوس ص ۳۲۸، نک کد ۳۲۶۰).

*- اصططن در ترجمه دیاسقوریدوس Makir یونانی را به ماگیر معرب نامبرده های دارکیسه و بسباسه را مترادف با آن آورده است غافقی این واژه ها را مترادف با طالیسفر دانسته است طبق مستندات که در موضع خود خواهد آمد نظریه اصططن صحیح و غافقی اشتباه است (تصویر خط ادویه المفرده تألیف غافقی، نک کد ۳۴۷۴).

*- اصططن در برگردان کتاب دیاسقوریدوس Kardamon و Kardamwnon را به قردامون معرب نموده و معادل آن را قردمانا آورده است که نام علمی آن Lagoecia cuminoides L. می‌باشد. در تفسیر کتاب دیاسقوریدوس این نام به قومینون اغریون دیاسقوریدوس داده شده است که کمون بری است. همچنین برخی آن را Elettaria cardamomun دانسته اند که قاقله صغار است و دیوسکورید آن را نمی‌شناخته است (دیاسقوریدوس ص ۲۶۷، تفسیر ۲۲۳، نک کد ۲۹۴۰).

* - در ترجمه کتاب دیاسقوریدوس - اصطفتن معادل موررا (Morrea یونانی) را شجره التوت الشامی آورده که شاه توت *Morus nigra L.* است. در تفسیر کتاب دیاسقوریدوس معادل آن توت، فرصاد و نام علمی آن *Morus alba L.* ذکر شده که اشتباه است. (دیاسقوریدوس ۱۱۹، مستندات نک کد ۳۴۴۷).

* - نارمشک - ماهیت آن اختلاف بسیار است (عقیلی خراسانی)، رازی گفته است که آن شکوفه و گل درختچه است و ابن ماسویه محل رویش آن را هند دانسته که صحیح می باشد (داود انطاکی آن را رمان الیه دانسته که به ۲ گیاه *Punica granatum L.* و *Palauston hook* اطلاق می شود، بعضی رمان هندی، بودا الیلیل یا فاوانیا *Paeoni officinalis* و برخی نار قیصر، ساق الحمام *Anchusa officinalis* دانسته اند. نارمشک طبق مستندات ارائه شده ذیل کد ۳۳۸۲ *Mesua ferra L.* می باشد (نک کد ۳۳۸۲).

* - غافقی که در *Litsea glutinosa* را کاد هندی دانسته استابن سینا این اشتباه را متوجه و متذکر می شود (نک کد ۱۰۲).

* - ابن میمون می نویسد: یتو (بادرنجبویه)، حب ق الترنجان را در مصر ترنجان و به فارسی مرماخوز می نامند (شرح اسامی العقاقیر - ج ۱ - ص ۴۰).

مرماخوز *Origanum syriacum* مترادف آن *O. maru* است که در ایران باستان مرمامویه (بنابر گفتار پهلیمان پزشک ایرانی همزمان با ظهور اسلام) می نامیده اند (نک کد ۳۶۳۳).

* - در کتاب تحفه حکیم مومن ذیل نیم (Melia indic)، اسامی سنجد گرجی، کنار، درخت توز به صورت مترادف با نیم آمده است همانطور که در سبب مبرزن الادویه و فروغ ناصری آمده و طبق مستندات که در موضع خود خواهد آمد این اسامی مربوط به گیاهان دیگری است (تحفه ۲۵۱، مخزن ۵۶۶، فروغ ناصری کتاب خطی، نک کد ۳۳۱۳).

* - این چنین اشتباهات در برخی ترجمه های قرآن مجید مشاهد می شود.

در سوره های بقره آیه ۵۷، الاعراف ۱۶۰، و طه ۸۰ "انزلنا علیکم من السلوی" "انزلنا علیکم المن و السلوی" و "ظللنا علیکم الغمام و انزلنا علیکم المن و السلوی" برخی مترادف من را ترنجبین و سلوی را مرغ بریان ترجمه کرده اند. من نوعی گل سنگ با نام علمی *Lecanora lenta* است که در طب سنتی جوز جندم و به فارسی از زمان قاجاریه شیرزاد، و سلوی یا سمانه بلدرچین با نام علمی *Coturnix communis* می باشد (دیو ۳۲۸، کتاب مقدس سفر خروج باب شانزدهم، سفر اعداد باب نهم، مستندات نک کد ۳۰۰۸).

* - در برگردان قانون ابن سینا به فارسی ذیل یبروح (مهر گیاه) داء الفیل (فیل پایی *Elephantiasis*) به اشتباه واریس ترجمه شده است (قانون کتاب دوم، چاپ پنجم ترجمه "هه ژار" صفحه ۱۱۲ کد ۳۲۴۲، همچنین در صفحه ۱۱۷ مترادف دبق، دارواش و راتینج، رازیانه ترجمه شده است (نک کد ۳۲۴۴).

مشخص نمودن نام علمی گیاهان:

باید اذعان کرد که تطبیق نام های کهن گیاهان دارویی با اسامی علمی همچنین مشخص نمودن اطلاعات و مفاهیم طب سنتی که بیش از یک قرن است بدست فراموشی سپرده شده است کاری بسیار مشکل و طاقت

فرسا است به ویژه آنکه اسامی گیاهان و بیماری ها نه تنها تغییر کرده بلکه جابجا نیز شده است که موجب افزایش مشکلات امر تحقیق می شود چند مثال ذکر شده در ذیل این امر را روشن می سازد:

منظور از اکلیل الملک در کتب طبّی قدیم *Melilotus officinalis* می باشد. امروزه در عطاری ها به نام اکلیل الملک میوه گیاه *Astragalus hamosus* عرضه می شود که در خواص و موارد مصرف درمانی با اکلیل الملک طب سنتی فرق دارد.

منظور از کشمش کولی در طب سنتی زیبب الجبل *Delphinium staphysagrium* می باشد. امروزه *Loranthus grevillae* را کشمش کولی می نامند.

در طب سنتی *Medicago sativa* را رطبه می نامند امروزه *Trifolium pretense* رطبه نامیده می شود. همین منظور از حصبه در طب سنتی سرخک می باشد امروزه بیماری تیفوئید را حصبه می نامند و یا قوبا در طب سنتی قرون مختلف معادل اکزما، انواع سعه یا کچلی، خشکریشه و جرب آمده است. بنابراین خدمات بزرگوار که محققین، مؤلفین و مترجمین عالی مقام در جهت شناخت فرهنگ غنی این سرزمین انجام داده اند راه تحقیق را برای آیندگان هموار نموده اند قابل ستایش و احترام است. امیدوارم اساتید و صاحب نظران در جهت رفع نقایص و تکمیل این مجموعه مرا ارشاد و یاری فرمایند.

دکتر ابوالقاسم سلطانی

فهرست

۱۴۷	بیوت	۴۷۰	اونیطس		مقدمه مؤلف
۲۴۱	پرطاووسی	۲۵۶	بادرنجبویه	۲۲	آذان الحمار
۱۴۲	پلاخور ژاپنی	۴۰۷	بادروج	۳۳۱	آذان الفار بری
۴۲	پنجه کلاغ	۱۴۴	باریلومانن		(عین الهدم)
۱۷۳	پنجه گرگی	۸۴	باریلوماین	۳۳۴	آذان الفار بری
	پنیرک ← خبازی	۲۷۰	باقلا قبطی		(قسم دوم)
۲۰۳	پنیرک مشک	۴۱	بالنگو	۸۵	آریو
۲۶۸	پونه (پونه بری)		(بالنگوی شیرازی)	۲۲۰	آرا - روت
۲۶۷	پونه دشتی	۴۰	بالنگو شهری	۲۴۲	آرد درخت
۴۱۱	تخم شربتی هندی	۳۱۲	بان	۳۵۰	آس
	تربانتین ← شاخ مار	۳۱۲	بان	۱۶	آس بری
۴۴۳	ترید	۳۰۸	ببود بری	۱۶	آسه
۱۵۹	ترمس (بستانی ۱)	۱۰۲	برگ نو	۱۶۹	آسه چینی
۱۶۴	ترمس (بستانی ۲)	۱۱۵	برکتان		ارز (برنج)
۱۶۳	ترمس بری	۴۰	بشنین	۲۸۶	ازگیل
۲۶۱	ترنجان نتن		(بشنین اعرابی)		اسپست ← رطبه
۹۰	تره تیزک	۴۰۵	بشنین	۴۸۱	اسدالعدس
۱۹۸	تفاح (سیب)		(بشنین خنزیری)	۷۰	اسطوخودوس
۳۸۹	تنباکو	۲۱	بقله الکبد	۶۸	اسطوقدوس
۱۳۴	توباکو هندی	۲۱	بقله حامضه	۲۵۱	اکلیل الملک
	توت	۳۲۷	بلیوس	۲۴۹	اکلیل سفید
۳۱۶	(توت سیب)	۲۰۴	بلسان	۱۱۰	الاطینی
۳۰۳	توت جمال	۳۴۶	بلسان پرو	۷۹	القسوس
۱۲۰	توت پایایی	۶۰	بلوط الارض	۲۱۴	انبج (انبه)
۳۱۹	توت ترش (شاه توت)	۵۷	بنقه	۴۵۱	انجیر بربری
۱	توت سرخ هندی	۳۶۶	بولاغ اوتی	۴۵۲	انجیر تیغی
۳۸۹	توتون	۱۱۹	به لیمو	۴۳۵	اونوبروخس
۳۸۸	توتون درختچه ای	۱۳۶	بهمی	۴۴۲	اونوما

۹۶	ذنب الخروف	۴۲۷	خارخر	۱۸۱	توربینکواش
۲۲	راتانیا	۲۰۳	خَبَازی (پنیرک)	۳۷	توری
۴۲۲	رازیانه آبی	۲۰۴	خَبَازی (پنیرک)	۴۵۵	ثعلب پنجه ای
۸۷	رجل الاسد	۳۷۸	خرزهره معطر	۴۵۵	ثعلب سوسماری
۲۳۲	رطبه	۱۴۹	خرقطان	۴۵۷	ثعلب مصری
۴۵۲	رقع	۶۶	خُزاما	۴۴۸	لوشیر
۴۱۲	ریحان سلیمان	۶۹	خزازی (خزاما)	۹۰	جرب
۴۲۱	ریحان مقدس	۲۸	خس (کاهو)	۷۹	بوز جندم
۱۹۴	ریسابک	۳۱	خس بری (کامو دشتی)	۱۹۴	جیواک
۱۰۹	زنبق احمر	۳۲	خس بری (کاموی کوهی)	۵۵	چاپارال
۱۰۸	زنبق خوش منظر	۴۵۲	خصی الثعلب	۴۸۲	چای ج
۱۰۹	زنبق مخطط		(ثعلب رومی)	۹۷	چمپا
۳۷۳	زوفا (عطاری ها)	۴۵۶	خصی الثعلب (ثعلب)	۹۶	حب الرشاد
۴۲۶	زیتون	۴۶۰	خصی الکلب	۶	حُرف
۱۷۰	زیررک	۴۶۲	خصی الکلب		(حب الرشاد، دانه شامی)
۲۴۲	سازج هندی	۶۱	خلر ج	۴۱۲	حبی لیفی
۲۹۴	ساگو (سابو دانه)	۲۱۹	خیری	۹۰	حرف السطوح
۴۶۰	سحلب	۲۳۰	خیری سحر*		حرف الماء
۳۴۹	سرخس شیرین	۱۵۰	دربق	۳۶۶	(بولاغ اوتی)
۳۸۷	سعدان	۲۱	درخت پروانه	۴۴	حرف خالدار
۳۶۲	سنبل (سنبل طیب)	۱۰	درخت تراننتین ملز	۹۱	حرف مشرقی
۱۳۰	سنگ دانه خرنده	۴۲	درخت جوزبوا	۳۳۸	حزنبل
۲۸۵	سوسنجان روه شده	۲۳۷	درخت چای	۲۸۵	حشیشه الثلج
۱۰۵	سیاه	۱۲۵	درخت لاله	۲۸۱	حلبوب
۳۹۵	سیاه دانه	۳۳۵	درخت موم	۴۹۵	حماض (حماض پرو)
۳۹۴	سیاه دانه دمشقی	۳۷۹	دقلی	۴۹۳	حمضیض (ترش واش)
۸۷	سیاه دانه وحشی	۸۷	دم شیر قلبی	۷۳	حنا
۲۰۲	سیب خوراکی	۴۸۹	دهان شور شاهی	۲۵۱	حندقوق بستانی
۴۷	شاخ مار	۴۴۷	ذفن الحیه	۵۸	خُلر

شاه پسند درختی	۴۶	غوشنه	۳۱۰	کمون بری	۵۶
شاه پسند درختی	۴۷	فراسیون	۲۲۲	کنوس طبری (ازگیل)	۲۸۶
شاه توت	۳۱۹	(فراسیون ابیض)		کوندوراگو (کندرانگو)	۲۲۷
شاهسفرم	۴۱۴	فراسیون آبی	۱۷۵	گرم واش	۱۵۴
شاهی		فراسیون ویرجینیائی	۱۷۷	گزنه زرد	۴۴
شاه اوسبجو	۳۰۷	فودنج بری	۲۷۳	گزنه سفید	۴۲
سیدر آبی	۲۲۹	فودنج جبلی	۳۷۳	گل جالیز سفید	۴۸۰
شدر آبی	۲۷۹	فودنج نهری	۲۶۴	گل سرخ آسمانی	۱۶۶
شجره القش	۱۸۷	فودنج، فوتنج (نام جنس)	۲۶۳	گل صدفی	۳۰۳
شرش	۴۳۶	فیلن	۲۸۳	گل عسل	۲۴۹
شقاقل	۱۸۳	قُلَب (Qolb)	۱۲۷	گل مغربی	۴۲۳
شکاعی	۴۳۸	قاطانیقی	۴۷۹	گل نسرين	۳۵۶
شونیز (سیاهدانه)	۱۵	قدس شهری	۹۵	گل نیمروز	۲۸۶
شیشعان	۳۳۸	قدس حریف		گلستگ (نوعی)	۱۳۳
شیطرچ	۹۳	قدس	۳۸	گندمک	۱۲۶
شيلم	۱۳۷	قدس اص	۲۳۱	گوجه فرنگی	۱۷۱
صاصلی	۴۷۸	قنبیل	۱۹۵	گوجی	۱۸۷
صریمه الجدی	۱۴۱	کِلز (Kelz)	۱۳۱	گودی	۲۳۰
صریمه الجدی الذغلیه	۱۴۶	کاربوت	۲۴۰	گورک	۲۰۴
صعتر	۴۷۴	کاشم	۳۰	گورک بدم (جوز جندم)	۷۷
(مرزنجوش وحشی)		کاهو		گورک بدم (جوز جندم)	۱۹۷
طحلب	۸۰	کاهو دیواری	۲۸	گورک بدم (جوز جندم)	۳۰۱
عُرْفُط	۲۹۷	کاهوی کوهی	۳۲	لپچا	۱۳۰
عدس	۸۲	کاهوی بستانی فرنگی	۳۰	لجالو	۲۹۸
عنبر سایل	۱۲۵	کتان بری	۱۱۴	لخنس الاکلییه	۱۶۶
غار	۶۱	کتان مسهل	۱۱۴	لخنس بری	۱۶۶
غارسام	۲۱	کدو غلیانی	۳۵	لوبیا فلوریدا	۱۶۶
غالیبیسس (غاغالس)	۴۵	کریلا	۳۰۴	لوبیا مخملی	۳۲۴
غباریه	۲۹۰	کریا	۲۱	لوسیماخوس	۱۷۸
غلاغک	۳۳۰	کشمش کولی	۱۵۳	لوسیماخوس	۱۸۰

۲۳۲	نَقْل	۱۲۶	لیچی
۲۵۰	ناخنک بلند	۱۵۶	لیف
۲۹۱	نارمشک	۱۵۷	لیف مصری
۵۸	نخود شیرین	۱۸۸	مادیه
۳۵۹	نرجس	۴۴۶	مار زبان
۳۵۶	نرجس (نرجس غربی)	۱۹۰	ماگنولیا رسمی
۱۰۰	نرگس بهاری	۱۸۹	ماگنولیا گل زنبقی
۳۵۸	نرگس زرد	۱۹۱	ماگنولیا ارغوانی
۳۵۹	نرگس شهلا	۱۸۹	ماگنولیا
۲۷۷	نعناع بستانی	۱۸۸	ماگنولیا نوک
۲۶۹	نعنع (نعناع فلفلی)	۱۹۱	ماگنولیا جینیانا
۳۰۹	نعنع الخیل	۱۸۹	ماهونیا
۲۴۱	نیاوالی	۱۱۱	مخلصه
۱۸۸	نیمب	۴۶	مرزنجوش
۳۹۹	نیلوفر	۴۷۳	مرزنجوش (عطاریها)
۴۰۲	نیلوفر سفید	۴۷۴	مرزنجوش وحشی
۲۴۶	نیم	۴۷۱	مرماخوز
۲۶۲	ورس		مرو ← مرماحور
	یونجه - سرطبه	۴۶۳	مشکطرامشیع
۲۰۹	یبروح (یبروح ماده)	۲۰۹	ممیه امریکایی
۲۱۰	یبروح (یبروح نر)	۲۱۷	منیهوت
		۲۹۴	مو
		۳۵۰	مورد
		۳۳۷	مورد باطلاقی
		۳۲۵	موز
		۲۹۹	مولسری
		۳۵۰	میرسین افریقائی
		۱۲۱	میعه سایله
		۳۲۲	میوکونه البقر

* - فهرست موضوعی می باشد برای اطلاع از اسامی مترادف گیاهان به واژه نامه مراجعه شود.